

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 1

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXIX, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović, Dr Sreto Tanasić,
Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov, Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2023

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

и

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић, др Срећко Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Виктор Фридман*

Главни уредник

Рајна Драгићевић

БЕОГРАД

2023

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ = South slavic philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Вірограф comp). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму: Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдачић (Универзитет у Гдањску), др Петар Буњак (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Дојчил Војводић (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), др Гордана Драгин (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), др Екатерина И. Якушкина (Филологически факултет, МГУ имени М.В. Ломоносова, Москва), Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru), академик Александр А. Лукашанец (НАН Беларуси), др Наталија А. Николина (Институт филологии, МПГУ), dr Božana Niševa (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova), dr Krystyna Kleszczowa (Uniwersytet Śląski w Katowicach), др Стана Ристић (Институт за српски језик САНУ, Београд), dr Jan Sokolowski (Instytut filologii słowiańskiej, Uniwersytet Wrocławski), Марија Стефановић (Универзитет у Новом Саду), др Божо Ђорић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), dr Barbara Štebih Golub (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje).

Ово издање финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 28. марта 2023.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура: мср Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском: мср Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском: др Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу: Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа: Вірограф comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

Мирчета Вемић. *Речник картографских појмова*. Београд: Међународно удружење „Стил“, 2021, 573 стр.

Познато је у науци о српском језику да у домаћој стручној термилошкој лексикографији недостају речници за разне области наука и струка, те да је њихов невелик број често несразмеран у односу на постигнуте резултате у самим областима научног, стручног, уметничког и другог стваралаштва.¹ Такође, опште је познато да је рад на термилошким речницима обиман и сложен, да „захтева много ангажовања, стваралачке енергије, али исто тако и педантности, систематичности и посвећености послу“,² па је стога у српској научној јавности добродошао сваки подухват систематизације стручних термина и њихова лексикографска презентација у виду речника, појмовника или енциклопедије. Пре нешто више од годину дана објављен је *Речник картографских појмова* аутора Мирчете Вемића, географа, картографа и вредног научног прегледача, чији је рад на књизи подразумевао вишегодишњи труд на пољу прикупљања, класификације и систематизације материјала из области картографије, посебне географске дисциплине у оквиру које се истражују просторни објекти и начини њиховог приказивања у равни карте.³ И ова књига, као и многе претходне у пољу термилошке лексикографије и енциклопедистике, потврђује „правило“ да се сложеног посла овога типа чешће прихватају (и тај посао завршавају) појединци, а много ређе установе и тимови. Аутор речника др Мирчета Вемић до одласка у пензију био је стално запослен у Географском институту „Јован Цвијић“ Српске академије наука и уметности, у којем је предано радио, делећи радни простор у згради са сарадницима Института за српски језик САНУ запослених на изради Академијиног великог речника. Верујемо да је сарадња аутора са колегама из Института за српски језик САНУ делом одредила

¹ Уп. М. Радовић-Тешић. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет, 2009, стр. 86.

² Исто.

³ В. Бранислав Николић и др. (ред.). *Школско свезнање*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

правац и методологију израде његовог речника у погледу макроструктуре (организације грађе, успостављања одреднице, давању синонима итд.).⁴

О значају изучавања карата, стварању и развијању појмовног система и теорије њихове израде за српску науку, културу и цивилизацију говори податак да су „карте присутне у култури људског рода више од пет хиљада година“ (5). Имајући пак у виду чињеницу да до почетка 20. века картографија није имала развијену представу о самој себи у теоријско-методолошком смислу, о картографији у научном смислу можемо говорити као о релативно младој научној дисциплини која се на научним основама почела развијати од пре стотињак година.⁵ Управо из тих разлога, речници картографских термина и појмова појавили су се касно, „тек у другој половини 20. века у свету, а сада први пут и у нас“ (5).

Речник се састоји из следећих целина: Предговор (5–6), Речник картографских појмова (7–567), Литература (568–571) и Регистар имена (572–573). У Предговору су дата најважнија обавештења о врсти, карактеру, обиму речника, методологији његове израде у погледу ексерпције грађе и презентације речничког материјала, те намени речника. На самом почетку аутор истиче да је ово „први Речник картографских појмова на српском језику“, настао из његове жеље да „напише што обухватнију, прегледну и у сваком погледу корисну књигу коју би радо користили картографи, географи, астрономи, геодете, геолози и остали научници из геонаука, затим филолози и лингвисти, као и други истраживачи, наставници и стручњаци из разних области науке, уметности и технологије, посебно графичари, дизајнери, информатичари и други читаоци који се служе картама и картографским производима и методама“ (5).

У Речнику се обрађују појмови из области науке, уметности и праксе картографске делатности. Пре овога речника картографски појмови су у мањој мери обрађивани у неком од општих речника српског стандардног и народног језика,⁶ затим у неколико енциклопедија и лексикона у

⁴ На ову претпоставку упућују потписана имена такође пензионисаних сарадника Института за српски језик САНУ у импресуму књиге – проф. др Милица Радовић-Гешић и мр Милорад Симић – редактора на изради поменутог Академијиног речника.

⁵ Аутор истиче да је научност картографији призната њеним уласком у Париску (1666), Берлинску (1700), Санктпетербуршку (1724), Српску (1902) и друге академије наука. И поред признања њене научности, „картографија је тек после Првог светског рата започела своју теоријску разраду, са више расправа које су вођене скоро цео један век“ (5).

⁶ Реч је о Академијиним великим речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, чија је израда у току, као и о двама Матичиних речника – шестотомном Речнику српскохрватског књижевног језика, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска (I–III) и Београд (IV–VI), 1967–1976, и једнотомном Речнику српског језика, Нови Сад, 2007.

складу са наменом⁷ и само у једном географском⁸ и једном геодетском речнику.⁹ Овај речник има 3900 одредница, при чему је свака од њих дата масним слогом на српском језику, а потом су дати термилошки еквиваленти на руском и енглеском језику. Иако *Речник* обухвата велики број термина и појмова из области картографије, у њему се, свакако, нису могли наћи баш сви многобројни појмови и појмовне конструкције који се употребљавају у савременој картографији, производњи и образовању, „што оставља простор другим ауторима и институцијама за израду нових и другачијих картографских речника“ (5).

Појмови у *Речнику* издвојени у виду речничких одредница дати су као једночлане или, неретко, као вишечлане лексичке јединице, нпр. *аберација, абразија, агроклиматска карта, белега геодетске тачке, камена белега, дан (грађански дан, астрономски дан, звездани дан, средњи сунчани дан), обликовна (графичка) форма информација* итд. У *Речнику* су дати термини и појмови из теорије, методологије и технологије картографске науке, праксе и образовања, затим уметничког обликовања картографских знакова, састављања појединих елемената и композиције карте као слике (приказа), те практичне делатности стварања (израде), читања и коришћења карата и осталих картоликих творевина у широј научној, техничкој, друштвеној и културној пракси. Поред картографских, у *Речник* су унети и појмови из суседних, блиских и са картографијом повезаних научних области: астрономије, географије, геодезије, топографије, топонимије, фотограметрије, даљинске детекције, планирања у простору, семиотике (семиологије), информатике, затим из области графичких и ликовних уметности и аудиовизуелних комуникација, као и класичних репродукцијских и савремених информационих технологија издавачке и архивске делатности, из економике производње, промета, експлоатације и коришћења картографске продукције и сл. Реч је о следећим појмовима и терминима: *ареал, астрономија, ауторско право у картографији, база података, бајт, бар код, басен, биогеографија, биоценоза, бленда, веб, вегетација, вектор, вештачки језик, геодезија, геологија, геосфера, делта, дигитални запис, интернет, интерфејс* итд.

Србистима ће нарочиту пажњу међу терминима привући домаће односно одомаћене речи које су се давно укорениле у српски лексички систем, а данас представљају део савременог појмовног система картографије, као што су: *аршин, бара, брана, брдо, брег, главица,*

⁷ Нпр. М. Анђелић. *Геоморфологија*. Београд: Војногеографски институт, 1990.

⁸ Н. Мاستило. *Речник савремене српске географске терминологије*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 2001.

⁹ М. Стефановић (ур.). *Вишејезични геодетски речник*. Београд: Савез геодетских инжењера и геометара Југославије, 1980.

брежуљак, воћњак, врх, газ, гора, жал „пешчана обала“, *завичај, земља, јама, јаруга, језик*, а међу њима и оне са наглашенијим архаичним призвуком као што су *хум* „брежуљак“, *брод* „прелаз преко воде, газ“, *ћерам* „полуга за извлачење воде из бунара; бунар са таквом полугом“ итд. За речи које не припадају савременом стандардном термиолошком систему аутор је давао назнаку у оквиру дефиниције, нпр. *ћенералштабна карта* „историјска карта Србије под насловом „Ћенералштабна карта Краљевине Србије“ размере 1:75000, штампана 1894. год. у 95 листова, са топографским кључем, која је израђена на основу првог топографског премера земље (1880–1892)“.

У типолошком смислу, *Речник картографских појмова* др Мирчете Вемића представља речник специјалног типа, тј. термиолошки речник средњег обима, у којем су одреднице дате у азбучном поретку. Речнички чланак обухвата 1) наслов, тј. одредничку реч на српском језику и ћириличком писму, исписану масним слогом, којим се одваја од појмовних еквивалената на руском и енглеском језику, затим 2) опис појма и, уколико их има, 3) синонимне термине, што је, по природи ствари, ретко у стручним терминологијама, па и у овој.

Елементи речника енциклопедијског типа неретко су присутни у одељцима одредница овога речника, што се најочигледније види у објашњењима значења која се често протежу на две, три и више реченица, што ћемо илустровати следећим примерима: **геометријска тачност карте** / геометрическая точность карты / map accuracy, map positional accuracy, planimetric accuracy of map. „материјски однос приказаних објеката и појава на карти и у реалном свету, који подразумева тачност локација и размере објеката, планиметријску и висинску тачност њихових форми, као и узајамни однос са другим објектима. Геометријска тачност карте зависи од тачности снимања (на терену или путем фотограметрије), тачности других извора (статистичких, допунских), као и грешака (грубих, систематских и случајних) начињених приликом састављања карата и генерализације садржаја и током њихове издавачке припреме и штампе. Оцена тачности изражава се величинама апсолутних и релативних грешака одговарајућих показатеља узајамних односа појединих елемената карте. Геометријска тачност карте је један од основних елемената њеног квалитета; син. *картографска тачност; тачност карте*“; **катастар** / кадастр / cadastre „систематизовани скуп података о просторним објектима који се периодично допуњава и обнавља. Зависно од објекта, може бити: земљишни, градски, геолошки, минералних сировина, водени, шумски, пољопривредни итд. Садржи податке о положају, намени, географским карактеристикама, класификацији, еколошком саставу, степену изучености итд. Вођење катастра повезано је са изградом катастарских кара-

та (планова) и углавном је у надлежности државе, па се још назива и *државни катастар*“ итд.

Теоријски утицај концептографије, тј. научног приступа који у лексикографском опису одражава значај, вредност појма у оквиру идентитета, искуства и сл. огледа се у издвојеним терминима и њиховим објашњењима, нпр.: **концепт у картографији** / концепција в картографии / cartographic conception „теоријски систем погледа и представа на предмет и методе картографије који садржи општа искуства из прошлости и изражава ниво схватања и изучености процеса развоја картографије у одређеном историјском периоду“. Истом приступу припада и појам **концептуални метод** у значењу основне замисли, концепције, представе о нечему, „модел неке предметне области или система који садржи опис његове логичке структуре, затим основна схватања о својствима, везама, карактеристикама, класификацијама, као и законима кретања процеса у датој области“.

Најдужи речнички чланак налази се под одредницом *карта*, на више од четири ступца, затим под одредницом *картографија*, на три и по ступца. Различитост у погледу дужине описа, како аутор наводи, није обавезно условљена значајем појма, већ ауторовом жељом „да поред објашњења појма изложи и друге релевантне историјске, статистичке и сл. податке, а у појединим случајевима и занимљивости. Синоними појмова (син.) дати су иза првог (најчешће употребљаваног) појма, а обрађени су као тзв. контролне одреднице на местима која следе по азбучном реду, са упућивањем (в.) на основну одредницу“ (6), што је одлика традиционалног лексикографског поступка у речницима описног типа, нпр. *картоид* в. анаморфна карта, *катабаза* в. изокатабаза итд. Енциклопедијски карактер дефиниција у овом речнику огледа се и у дужини реченице и детаљном опису појмова, нпр. *аутограф* „класични фотограметријски стереореституциони инструмент помоћу којег се са стереопара снимака, оптичкомеханичким путем реконструишу исти услови оријентације који су постојали у моменту снимања из авиона, чиме се постиже стереоефекат и добија стереомодел са кога се могу читавати разни графички и нумерички подаци и вршити израда карата и планова“.

О томе колики значај и научни изазов географска терминологија представља за филолошка истраживања говоре две монографије угледних новосадских лингвиста – Исидоре Бјелаковић и Милана Ајџановића – у којима је из лингвистичког угла истраживана географска терминологија на дијахроном и синхронном плану. У књизи И. Бјелаковић¹⁰ истакнут је значај свестранијег језичког истраживања терминологије из области

¹⁰ Исидора Бјелаковић. *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*. Нови Сад: Два пера, 2017.

математичке географије и картографије регистроване у делима научног карактера у уџбеницима писаним код Срба на руском књижевном, доситејевском и српском језику у периоду од 1783. до 1867. године чији резултати испитивања пружају ширу слику у посматраној термилошкој области неопходној за сагледавање развоја целине домаћег термилошког система. У књизи Милана Ајџановића¹¹ осветљен је српски термилошки слој страног порекла из више лингвистичких углова (граматике и терминологије, стандардологије и норме српског књижевног језика). Стога верујемо да ће савремена терминологија представљена у *Речнику картографских појмова* Мирчете Вемића бити коришћена за наставак филолошких истраживања која су у овој области у лингвистици започеле поменуте колеге, као и да ће, повратно, резултати рада филолога бити од користи географима на пољу израде термилошких речника.

На основу реченог, закључујемо да је *Речник картографских појмова* Мирчете Вемића у потпуности одговорио својој сврси – да буде од користи истраживачима и практичарима из области картографске делатности и географије, студентима и ђацима, а исто тако лексикографима и филолозима који, заједно са осталима, „желе да се што боље обавесте о простору и језику“ (6).

Владан Јовановић*
Институт за српски језик САНУ
Београд

¹¹ Милан Ајџановић. *Савремена српска географска терминологија страног порекла*. Нови Сад, Филозофски факултет, 2017.

* vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs